

L'atur de llarga durada de les dones més grans de quaranta-cinc anys a Catalunya: una anàlisi exploratòria tenint en compte la classe social i la divisió sexual del treball¹

Long-term unemployment of women over 45 in Catalonia: an exploratory analysis taking into account social class and the division of labour based on gender

Lidia Arroyo Prieto

Internet Interdisciplinary Institute (IN3). Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

Correspondència: Lidia Arroyo Prieto. Internet Interdisciplinary Institute (IN3).
Universitat Oberta de Catalunya (UOC).
C/ Roc Boronat, 117, 7a planta, 08018 Barcelona.
A/e: larroyop@uoc.edu.

Data de recepció de l'article: juny 2011

Data d'acceptació de l'article: setembre 2011

Resum

A través d'aquest article pretenem aprofundir en el coneixement de l'atur femení de llarga durada a Catalunya, identificant la influència de l'edat, l'origen socioeconòmic i la trajectòria laboral.

La taxa d'atur de llarga durada és l'indicador que ens mostra quins grups socials tenen més dificultats de (re)inserció al mercat de treball. Quan incorporem la variable sexe veiem que són les dones les principals afectades per aquest tipus d'exclusió laboral. Aquesta problemàtica afecta especialment les dones més grans de quaranta-cinc anys de classe treballadora, amb un nivell de formació baix i amb responsabilitats familiars.

L'objectiu d'aquest article és explorar com interacciona el gènere, l'edat, la classe social, l'origen i la divisió sexual del treball pel que fa a l'atur de llarga durada. I també, detectar quines són les eines conceptuals que ens ofereix el paradigma de la producció/reproducció per a l'anàlisi de l'atur femení.

1. Es tracta de l'article del treball de recerca guanyador del Concurs de Joves Sociòlegs 2011 *Joven para «plegar» y mayor para buscar trabajo*. Una anàlisi de l'atur de llarga durada de les dones més grans de quaranta-cinc anys a Catalunya. Treball de recerca presentat per a l'obtenció del DEA en sociologia al Departament de Sociologia de la UAB, dirigit per la Dra. Teresa Torns (QUIT-UAB).

La metodologia emprada combina l'aproximació quantitativa i qualitativa. D'una banda, l'anàlisi estadística de les dades secundàries de Catalunya és necessària per a tenir-ne una visió des d'una perspectiva macrosocial. De l'altra, a través d'un grup de discussió exploratori ens permet explorar els imaginaris i les pràctiques socials de les dones desocupades de llarga durada més grans de quaranta-cinc anys i de classe treballadora. El grup de discussió va ser fet a Igualada, capital de la comarca de l'Anoia, una de les comarques de Catalunya més afectades per les elevades taxes d'atur a la crisi econòmica actual.

Paraules clau: perspectiva de gènere, persones treballadores més grans de quaranta-cinc anys, atur de llarga durada, classe treballadora.

Abstract

This article provides an in-depth study of long-term female unemployment in Catalonia. Long-term unemployment statistics reveal which social groups are most likely to experience difficulty re-entering the labour market. In this case, we found that women are mainly affected by this type of labour exclusion, in particular poorly qualified, working-class women who are aged over 45 and with family responsibilities.

The article aims to explore how the overlapping of factors such as gender, age, social class, origin and the division of work based on gender are related to long-term female unemployment. Moreover, we were able to detect which conceptual tools provide us with the production/reproduction paradigm so as to be able to analyse the future of female unemployment.

The methodology we used combines quantitative and qualitative approaches. On the one hand, the analysis of secondary statistical data focusing on Catalonia is useful in understanding the situation from a macro-social perspective. On the other hand, an exploratory discussion group enables us to investigate social imaginary practises among unemployed working class women aged over 45. This discussion group was held in Igualada – capital of the Anoia region – an area of Catalonia deeply affected by unemployment in the current economic crisis.

Keywords: gender perspective, over 45 years workers, long-term unemployment, working class.

1. Introducció

En aquest article ens proposem aprofundir en el coneixement de l'atur de llarga durada de les dones més grans de quaranta-cinc anys, identificant la influència de la trajectòria vital, laboral i de classe social. Es tracta de l'atur més estructural i persistent que està reflectint més dificultats d'inserció laboral d'una part de la població activa que es troba entre els marges de l'atur de llarga durada i la inactivitat: les dones més grans de quaranta-cinc anys i de classe treballadora.

En primer lloc, exposarem breument les aportacions del paradigma de la producció/reproducció que ens ofereix eines conceptuals explicatives amb relació a la posició de les dones al mercat de treball, especialment de les seves absències, com és el cas de l'atur.

En segon lloc, presentarem quina ha estat la metodologia emprada en la primera aproximació empírica al fenomen. I en tercer lloc, exposarem quins han estat els resultats de la recerca, i analitzarem com interseccionen el gènere, l'edat, la classe social, l'origen i la divisió sexual del treball pel que fa a l'atur de llarga durada de les dones més grans de quaranta-cinc anys a Catalunya.

2. Aportacions teòriques per a l'anàlisi de l'atur de les dones: el paradigma de la producció/reproducció

Les teories econòmiques i socials que han aportat elements explicatius de la relació de les dones amb el mercat de treball ho han fet, principalment, des de la presència femenina en l'ocupació,

sense preguntar-se per les absències. És a dir, l'objecte d'estudi de les dones i el mercat de treball ha estat principalment orientat a identificar els factors que expliquen la incorporació de les dones a l'ocupació, i no a explicar per què les dones són les principals protagonistes de les absències al mercat de treball: en la parcialitat, la inactivitat o la desocupació (Torns, 2001).

L'enfocament de la producció/reproducció que va introduir en l'àmbit de les ciències socials la ruptura conceptual de treball, incorporant l'esfera reproductiva al mateix nivell analític que l'esfera productiva en l'estudi del treball, és el paradigma que aporta les eines teóricoconceptuals més explicatives pel que fa a les absències de les dones al mercat de treball.

Des d'aquesta perspectiva, les dues esferes ja no es consideren independents i entre les quals hi ha relacions funcionals i que l'una indueix l'altra (Hartmann, 1994; Humphries, 1994), sinó que ambdues estan interrelacionades. Tant l'esfera reproductiva com la productiva estan regides per les relacions capitalistes i patriarcals, i hi ha una relació d'autonomia relativa entre elles (Humphries, Rubery, 1994).

Aquesta perspectiva ens ofereix elements analítics i teòrics clau per a l'anàlisi de l'atur de llarga durada de les dones. En primer lloc, la constatació de la construcció social del mateix concepte *atur* i els dèficits de les eines estadístiques per a mesurar-lo. En segon lloc, la importància dels imaginaris socials associats a la desocupació de les dones. I en tercer lloc, l'evidència empírica de les investigacions que analitzen l'atur des d'aquest enfocament (Carrasquer i Torns, 1993; Torns, Carrasquer i Romero, 1995).

Una de les aportacions fonamentals d'aquest enfocament és la d'assenyalar la construcció social dels conceptes que s'empren en l'estudi del mercat de treball. Pel que fa al concepte d'*atur* se'n subratlla el caràcter històric, les transformacions de l'imaginari que s'hi associen i les diverses definicions que hi ha hagut del concepte *atur*. En definitiva, mostra la convenció social que aquest terme representa. Tal com explica Chantal Rogerant (2000), el concepte *aturat* entès com a «assalariat habitual temporalment sense ocupació» no existí fins a la darrerïa del segle XIX per tal de distingir el pobre del desocupat. Per a les dones la categoria *atur* no s'emprava, treballessin com assalariades o no, ja que es considerava que se'n feia càrrec l'home cap de família.

Pel que fa a la reflexió entorn de la construcció de les estadístiques que mesuren l'atur, des de la perspectiva de la producció/reproducció, s'ha assenyalat la limitació dels estudis sobre l'atur basats únicament en l'anàlisi estadística de les dades disponibles sobre el mercat de treball (Durán, 1991; Carrasquer i Torns, 1993; Prieto, 1999; Recio, 1997; Carrasco i Mayordomo, 2000). Aquestes aportacions ens indiquen que les dades estadístiques de referència oficial encara no han adoptat les aportacions teòriques de la reconceptualització de treball i de l'estudi de les relacions gènere. Així, s'arriba a assimilar no tenir ocupació amb no tenir feina.

La manca de reconeixement i de legitimitat respecte del dret a l'ocupació és un dels aspectes bàsics que diverses autores han remarcat respecte a l'explicació de la posició de les dones al mercat de treball. Maruani (2002, p. 93) explica que és en aquest punt que dones i homes divergeixen de manera fonamental: «vivimos en unas sociedades en las que la legitimidad a tener un empleo sigue siendo diferente para cada sexo. Para los hombres, el derecho al empleo es evidente, para las mujeres no es más que contingente».

En aquest sentit, Teresa Torns (2000) formula teòricament el concepte de *tolerància social de l'atur* femení, que fa referència a l'escassa preocupació social per la problemàtica de l'atur per «l'imaginari col·lectiu que tolera l'existència real d'una gran quantitat d'atur perquè no és totalment conscient del risc d'exclusió que suposa o, si més no, el "tolera"» (Torns, 2000, p. 313).

L'autora situa com a origen d'aquest fenomen el model de l'home sustentador econòmic de la família, que es fonamenta en el «contracte sexual» teoritzat per Carole Pateman (1995). Un contracte sexual en què el ple dret com a ciutadà és assolit pels homes a partir de la seva participació al mercat de treball, mentre que la condició de ciutadania de les dones ve per la seva condició d'esposes o futures esposes.

Tal com han mostrat diverses investigadores, entre les quals trobem les aportacions d'Annie Gauvin (2000) i Margaret Maruani (2002), la presència de dones en els marges de l'ocupació i la

inactivitat fa que en sigui necessària la identificació. Un dels aspectes clau és considerar on és el límit entre les imposicions i eleccions que hi ha darrere de la posició de les persones amb relació a la seva situació en el mercat de treball, tenint en compte les responsabilitats en el treball domèstic i familiar.

El perfil socio-laboral del paro femenino en España, de Teresa Torns, Pilar Carrasquer i Alfonso Romero (1995) és una de les investigacions de referència a l'Estat espanyol pel que fa a l'estudi de l'atur de les dones. Hi mostren l'heterogeneïtat i complexitat del col·lectiu de dones en situació d'atur atesa la relació que tenen amb un altre tipus de treball extralaboral i no reconegut com a tal pels especialistes en l'àmbit de l'estudi del mercat de treball: el treball domèstic i de cura.

Pel que fa a l'atur de llarga durada, Pilar Carrasquer i Teresa Torns (1993) van identificar la presència majoritària de les dones com un dels fenòmens emergents més significatius en la configuració del mercat de treball a partir dels anys noranta. Una problemàtica que continua sent estructural al nostre mercat de treball i en què la presència de dones no ha perdut protagonisme. Les sociòlogues catalanes detectaren que el col·lectiu de dones desocupades de llarga durada era homogeni quant a nivell d'estudis, classe social i situació familiar. Les desocupades de llarga durada eren dones amb estudis primaris, de classe social obrera i amb una alta dedicació a les tasques de la llar i familiars.

Veiem, així, que l'enfocament de la producció/reproducció ens ofereix eines tant teòriques com analítiques i empíriques rellevants per a l'estudi de l'atur de llarga durada de les dones.

3. Metodologia

Per tal d'aproximar-nos tant qualitativament com quantitativament a l'objecte d'estudi, hem analitzat les dades estadístiques secundàries sobre el mercat de treball i d'un grup de discussió fet a dones més grans de quaranta-cinc anys en situació d'atur de llarga durada.

D'una banda, per detectar en quina mesura l'atur de llarga durada afecta les dones i analitzar quins són els trets més comuns entre les dones que es troben en aquesta situació, hem analitzat les dades que proporcionen les fonts d'informació estadística oficials relatives a Catalunya en el context de l'Estat espanyol i la Unió Europea. Les principals fonts d'informació estadística han estat: l'Enquesta de població activa (EPA) a partir d'Eurostat i Idescat, les dades d'atur registrat proporcionades per l'Observatori del Treball del Departament de Treball i de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB) a partir dels resultats específics per a la província de Barcelona de Moreno (2009) i de Mussons i Perdiguero (2008).

D'una altra banda, per tal d'analitzar de manera exploratòria els aspectes difícilment quantificables per les estadístiques i conèixer de la veu de les mateixes protagonistes com afecta l'atur amb relació a l'edat, la classe social i la divisió sexual de treball, vàrem fer un grup de discussió de dones amb vuit dones en situació de llarga durada més grans de quaranta-cinc anys al municipi d'Igualada, una de les poblacions de Catalunya amb unes taxes d'atur més elevades, el 8 de maig del 2010.

Les dones seleccionades i participants al grup de discussió es trobaven en situació d'atur amb una durada superior a un any, tenien més de quaranta-cinc anys i un nivell de formació baix: estudis primaris o secundària bàsica.

També es van considerar criteris específics d'heterogeneïtat com el lloc de naixement: tres dones van néixer al mateix municipi d'Igualada, tres a altres comunitats autònomes de l'Estat espanyol (Andalusia i Extremadura) i dues a països llatinoamericans (el Brasil i Colòmbia). També hi havia una diversitat significativa pel que fa a l'estat civil: cinc dones casades, dues dones divorciades i una de soltera. I pel que fa a les càrregues familiars, set tenen fills o filles i cinc tenen familiars dependents d'edat avançada de qui tenen cura.

D'aquesta manera copsarem una primera aproximació empírica sobre com interseccionen el gènere, l'edat, la classe social, l'origen i la divisió sexual del treball pel que fa a l'atur de llarga durada.

4. Resultats de l'aproximació empírica

4.1. LES DONES A L'ATUR DE LLARGA DURADA

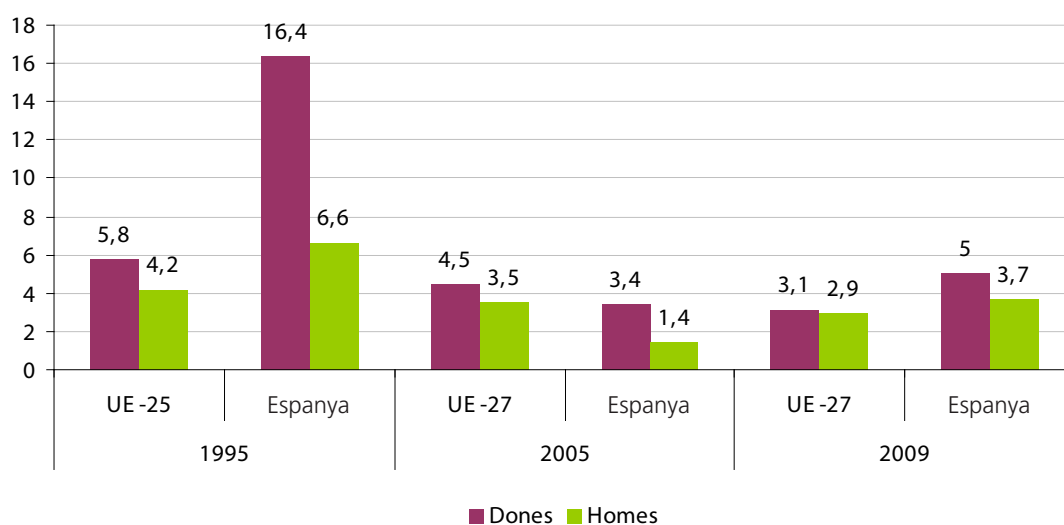
Per tal de detectar la tendència estructural d'aquest fenomen hem fet una comparativa dels anys 1995, 2005 i 2009, incloent-hi períodes de recuperació econòmica (1995), d'expansió econòmica (2005) i de recessió (2009).

Quan analitzem les dades de l'atur de llarga durada amb relació al total de la població desocupada, veiem que les dones són les que tenen més dificultats per a reincorporar-se en el mercat de treball quan es queden sense feina, tant en períodes de bonança econòmica com en el moments de recessió econòmica.

Aquesta és una tendència europea, però en el cas de l'Estat espanyol, la situació s'agreuja: l'any 1995, l'atur de llarga durada de les dones (respecte del total de dones actives) a Espanya (16,4%) arribava a superar 10,6 punts la mitjana europea dels vint-i-cinc (5,8%). Tot i que la taxa d'atur de llarga durada de les dones a l'Estat espanyol s'ha anat escurçant (a 5%) la diferència respecte de la mitjana europea dels vint-i-set (3,1%) continua sent d'1,9 punts (l'any 2009) segons les dades de l'Enquesta de la força de treball de la UE.

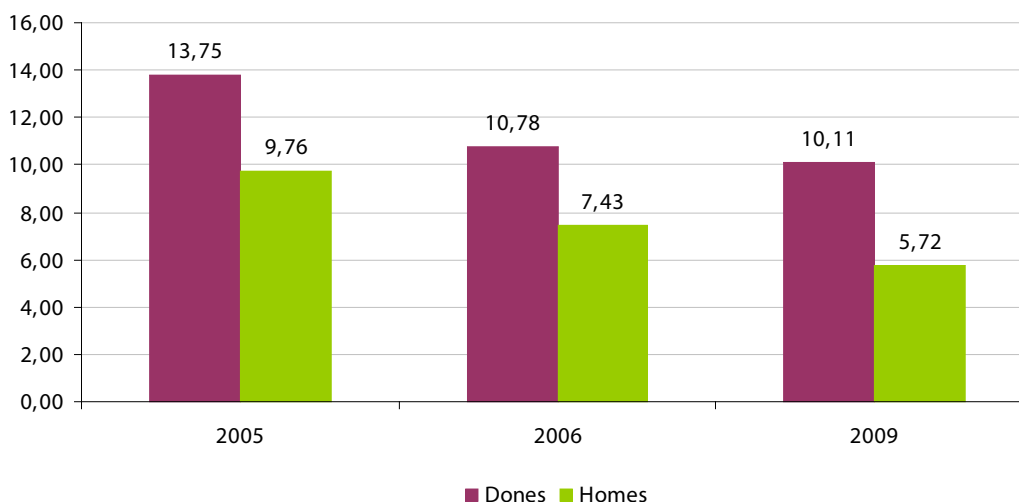
En relació amb els homes, veiem que la taxa d'atur de llarga durada de les dones (respecte del total de dones actives) a l'Estat espanyol supera la dels homes 9,8 punts l'any 1995 (de 16,4% en les dones a 6,6% en els homes). I tot i que la proporció de dones s'ha reduït continua sent superior en 1,3 punts l'any 2009 (5% en les dones i 3,7% en els homes).

FIGURA 1. Taxa d'atur de llarga durada (més de dotze mesos) respecte de la població activa d'entre 15 i 74 anys segons sexe. Espanya i mitjana de la Unió Europea. Anys 1995, 2005 i 2009 (%)

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Oficina Estadística de la Unió Europea (Eurostat). Enquesta de la força de treball de la UE.

A Catalunya, la tendència es manté, tot i que les taxes d'atur de llarga durada respecte del total de persones desocupades disminueixen a causa del fort increment de la destrucció de llocs de treball en els darrers mesos, en les dones l'atur de llarga durada continua sent superior al dels homes en 4,42 punts, l'any 2009.

FIGURA 2. Taxa d'atur de llarga durada (més de dotze mesos) respecte del total de persones desocupades segons sexe. Catalunya. 2005, 2006 i 2009 (%)²

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Enquesta de població activa (EPA).

Per a la interpretació de les dades d'atur, també cal tenir en compte el factor del «desànim», que fa que persones desocupades deixin de buscar feina i passin a formar part de la població inactiva per manca d'expectatives de trobar una ocupació. Aquest fenomen es reflectirà en un augment de les taxes d'atur inferior a l'esperat, ja que aquestes persones no formaran part de la població activa sobre la qual es calcula la taxa d'atur, que és el que podria estar passant a part de la població desocupada femenina de llarga durada.

Especialment quan analitzem el fenomen de l'atur en moments de recessió econòmica hem de fer-ho no prenent la dada actual descontextualitzada, sinó emmarcant-la en la tendència estructural. Així veiem que igual que en moments de recessió econòmica anteriors són principalment les ocupacions en què la presència masculina és majoritària les més afectades per la destrucció d'ocupació. Però també cal remarcar que en els períodes de millora afavoreixen especialment els homes, ja que «son los principales beneficiarios del despegue» (Maruani, 2002), com es comprova empíricament a partir de les dades estadístiques. D'aquesta manera, les dones, de manera estructural, són les principals protagonistes de l'atur de llarga durada. Tal com apunta Annie Gauvin (2000) «se identifica un componente coyuntural más importante en el paro masculino y una dimensión estructural más importante en el femenino».

4.2. LES DONES MÉS GRANS DE QUARANTA-CINC ANYS A L'ATUR DE LLARGA DURADA

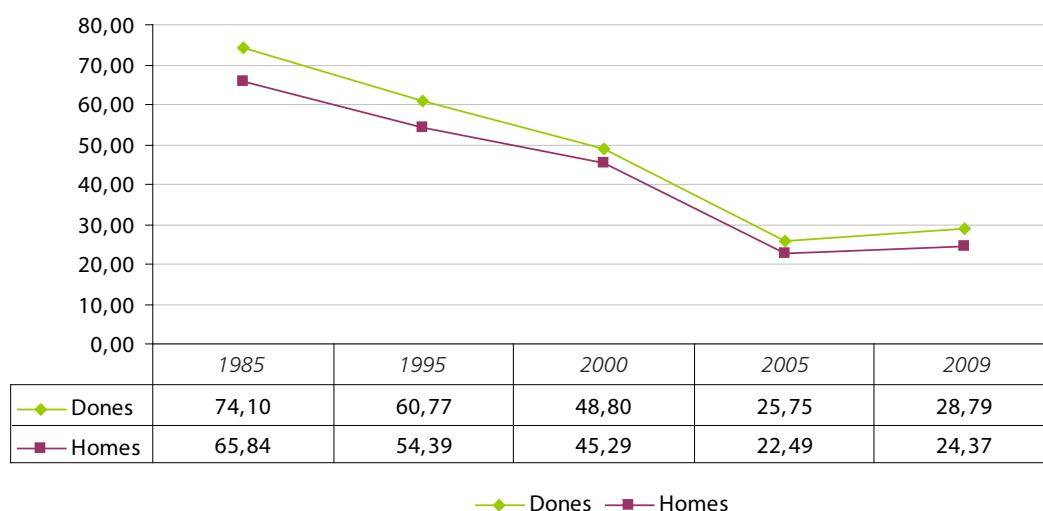
Luis Toharia, l'any 1991 ja apuntava que l'edat era una de les variables que més determinava la pauta diferencial entre l'atur de llarga durada femení i masculí. Mentre que per als homes a partir dels trenta anys la probabilitat de trobar feina és més elevada que per als més joves, per a les dones, la relació entre l'edat i les probabilitats de sortir de l'atur és inversament proporcional. És a dir, per a les dones, com més grans són, més probabilitats hi ha de trobar-se en una situació d'atur de llarga durada.

2. Per tal d'evitar la influència de l'estacionalitat dels períodes trimestrals, per a totes les dades corresponents a l'Enquesta de població activa s'ha calculat la mitjana anual a partir de les dades corresponents als quatre trimestres anuals.

Tal com identifiquen en la tipologia elaborada per Torns i Borràs (2006), les dones que més dificultats tenen per a inserir-se al mercat de treball són les més grans de quaranta-cinc anys amb càrregues familiars, seguidament de les dones més grans de quaranta-cinc anys encara que no tinguin càrregues familiars.

Les dades de l'atur registrat de llarga durada per grups d'edat ens mostren que són les dones més grans de quaranta-cinc anys les que més dificultats tenen per a sortir de la situació d'atur i incorporar-se al mercat laboral. A Catalunya, l'any 2009, una mitjana mensual de 48.645 dones més grans de quaranta-cinc anys es troben en una situació d'atur de llarga durada.

FIGURA 3. Taxa d'atur de llarga durada (més de dotze mesos) respecte del total de persones desocupades segons sexe. Catalunya. 2005, 2006 i 2009 (%)³

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat). Enquesta de població activa (EPA).

En el cas de les dones del grup de discussió, totes destaquen que l'edat que tenen és un impediment a l'hora d'accedir a una feina nova. Assenyalen que es troben en una situació, tal com assenyalava Maruani (2002), «en els marges de l'atur i la inactivitat», tal com afirma una d'elles «soy joven para plegar y mayor para buscar trabajo».

Hi ha un consens entre elles en què «todas estamos igual», referint-se a l'atur de llarga durada de les més grans de quaranta-cinc anys i provinents d'ocupacions no qualificades, com el sector tèxtil.

Bueno, pues yo me llamo Carmen, he estado trabajando durante cuarenta años, y ahora, a los cuarenta años de estar cotizando, me encuentro en el paro. Yo sí que estoy cobrando paro, pero claro... soy joven para plegar y mayor para buscar trabajo, sólo por la edad vas a los sitios a preguntar, y ya no te quieren en ningún sitio... Supongo que alguna solución tendrán que buscar también respecto a eso ¿no? No sé, de momento, a ver qué... Estamos todas igual. (Carmen, cinquanta-cinc anys, soltera, un any en situació d'atur, sense càrregues familiars)

3. Per tal d'evitar la influència de l'estacionalitat dels períodes trimestrals, per a totes les dades corresponents a l'Enquesta de població activa s'ha calculat la mitjana anual a partir de les dades corresponents als quatre trimestres anuals.

Totes coincideixen a destacar la discriminació per raó d'edat amb què es troben a l'hora d'accedir a una feina: «sólo por la edad, vas a los sitios a preguntar, y ya no te quieren en ningún sitio».

Veiem que per a les dones més grans de quaranta-cinc anys que es troben en situació d'atur de llarga durada, l'edat és un dels impediments més importants que perceben per a trobar una ocupació per la discriminació per raó d'edat del mercat.

4.3. LES DONES DE CLASSE TREBALLADORA A L'ATUR DE LLARGA DURADA

En l'anàlisi de l'atur de llarga durada de les dones amb relació a la classe social⁴ veiem que interseccionen dos dels eixos de desigualtats que influeixen en la seva posició respecte del mercat de treball: el gènere i la classe social.

L'estudi de Carrasquer i Torns (1993) va mostrar que les dones que pertanyen a una categoria socioeconòmica baixa eren les més presents en l'atur de llarga durada. Les autores detectaren que la manca d'expectatives laborals està relacionada amb la pertinença social a categories socioeconòmiques baixes.

Segons les dades de la darrera Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, l'any 2006, la taxa d'atur de les dones amb una renda familiar mensual inferior a 6.000 euros era de 21,4%, amb una diferència respecte de les dones que vivien a llars amb una renda superior a 12.000 euros de 17,4 punts. Amb relació als homes, la diferència més gran entre la taxa d'atur segons renda familiar, la trobem en les de menys renda, en què arriba a ser de 7,5 punts (Mussons i Perdiguero, 2008).

Una de les variables que s'han mostrat significatives amb relació a la classe treballadora és el poc coneixement de la llengua catalana. En l'anàlisi de les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits a Catalunya 2006 amb relació als determinants socials de l'ocupació i l'activitat per a la província de Barcelona (Mussons i Perdiguero, 2008) veiem que la taxa d'atur de les persones que no entenen el català és del 14,6%, aquesta disminueix a 11,5% quan entenen però no parlen el català fins a arribar a un 6,4% en les persones que parlen i escriuen la llengua catalana.

Pel que fa a l'anàlisi del grup de discussió, veiem que una d'elles assenyala que el fet de no «tenir el català» és una limitació important per a trobar feina.

El catalán, porque si no tienes el B no te quieren tampoco en ningún sitio... Ya no te quieren sin catalán ni con catalán, pero encima te lo imponen en el currículum, para ponerlo. Es lo que estoy haciendo, no sé. Sí, lo que vaya saliendo (Carmen, cinquanta-cinc anys, soltera, un any en situació d'atur, sense càrregues familiars)

Aquesta relació entre les taxes d'atur elevades i el desconeixement de la llengua catalana també està associada amb la condició d'immigrant. Pel que fa a les persones immigrants provinents d'altres països, segons les dades de l'Enquesta de població activa relatives a l'any 2009, a Catalunya, les dones amb nacionalitat estrangera tenen una taxa d'atur del 24,22%, i superen en 11 punts la taxa d'atur de les dones amb nacionalitat estrangera.

Per tant, són les dones immigrants les que presenten més dificultats d'inserció laboral en patir «la triple discriminació»: ser dones, ser immigrants i pertànyer a la classe treballadora (Parella, 2003).

4. La definició de *classe treballadora* que adoptem en aquesta anàlisi parteix del concepte de *classe social* que defineix Pierre Bourdieu amb referència a la posició que adopten i ocupen els agents amb relació al capital econòmic, simbòlic, cultural i social. Per tant, aquesta definició de *classe social* no es defineix per la possessió o no dels mitjans de producció com en la teoria marxista ortodoxa, sinó que es defineix amb relació a l'*habitus* (conjunt d'esquemes a partir dels quals les persones perceben el món i hi actuen) que està configurat a partir del *camp social* en el qual l'agent s'hagi conformat com a ésser social.

En el grup de discussió veiem que per a la dona colombiana el fet de no tenir el permís de treball és el que va ser decisiu per a no trobar una feina i, en aquests moments de crisi econòmica, ja no està a temps de trobar-la. Ella destaca que les ajudes, en estar lligades a la cotització, no arriben a les persones que encara no han pogut cotitzar a la Seguretat Social.

D'aquesta manera veiem que la condició d'immigrant agreuja la situació sociolaboral de les dones més grans de quaranta-cinc anys i de classe treballadora.

4.4. L'ATUR DE LLARGA DURADA I LA DIVISIÓ SEXUAL DEL TREBALL

Luis Toharia, l'any 1991, a «El paro femenino en España: algunas cuestiones para el análisis», detectà que la situació de doble presència —a l'àmbit productiu i reproductiu— de les dones casades les predisposa a una probabilitat més gran d'estar en situació d'atur. En l'anàlisi de l'atur de llarga durada, detecta que la intensitat en la cerca de feina de les dones casades disminueix i la seva probabilitat de trobar-se en situació d'atur més d'un any augmenta, i en destaca la dependència familiar.

En la tipologia elaborada a *El perfil socio-laboral del paro femenino en España*, Torns, Carrasquer i Romero (1995) mostren que les oportunitats de mercat de les dones desocupades empitjoren substancialment de les dones solteres (el 93,7% tenen bones o molt bones oportunitats de trobar una feina) a les casades (només el 5,5% tenen bones o molt bones oportunitats laborals). Els factors extralaborals, com la càrrega total de treball domèstic i de cura, influeixen en la presència més important de dones en situació d'atur de llarga durada.

Pel que fa a les dones participants al grup de discussió, les expectatives laborals per a la inserció laboral difereix entre les dones casades i les que es troben (solteres) o s'han trobat (separades) que han de ser independents econòmicament, tot i que en aquests moments estiguin emparellades. Les dones solteres o les separades són les que més possibilitats veuen de trobar una feina nova. Encara que, entre aquestes, les més grans hi veuen més dificultats per l'edat.

Yo no veo una situación tan dramática como las de ellas, quizás porque hace menos que estoy en el paro, estoy cobrando y yo creo que algo me saldrá. He hecho cursillos... (Trini, quaranta-set anys, separada, un any en situació d'atur, fills menors de vint anys, té cura de la seva mare)

Així també, entre els factors que s'han detectat que estan relacionats amb l'elevat atur femení és la dependència financera de les dones, ja que sovint l'objectiu dels ingressos obtinguts al mercat de treball per les dones no és la independència econòmica, sinó que respon a uns ingressos complementaris als del cap de família (Carrasquer i Torns, 1993).

En la presentació de Carmen, dona soltera de cinquanta-cinc anys, destaca la seva situació diferencial respecte de les altres membres del grup, ja que en estar «sola» les dificultats econòmiques amb què es pot trobar són més grans respecte de la resta de companyes. Aquesta apunta que l'impacte psicològic de l'atur és superior en les persones que es troben amb més dificultats econòmiques.

Sí que dicen que dan ayudas a los 52 años cuando no tienes paro, pero 400 euros. Y estoy sola. Yo con 400 euros... paga los gastos de la casa y para mí... como que no me va a llegar, yo que sé [...]. No es el hecho de trabajar o no trabajar, es la situación económica. Que tengas en casa, te afecta más o te afecta menos. Y te afecta mucho ¿eh? (Carmen, cinquanta-cinc anys, soltera, un any en situació d'atur, sense càrregues familiars)

La dona que viu sola insisteix al llarg del grup de discussió que necessita trobar feina perquè no té un sustentador econòmic. Veiem que amb la mateixa quantitat diners (400 euros) la dona soltera considera que no podria mantenir-se, mentre que una de les dones casades manifesta que, si no fos pels ingressos del seu marit, la situació seria molt diferent.

Yo si no encuentro trabajo me tendré que pegar un tiro si no me llega, porque yo no tengo quien me... Yo con lo que cobraba... que no cobraba mucho, pero para mí sola, yo me podía mantener perfectamente, no necesitaba más. Pero, claro, de eso a quedarme con 400 euros, si llega el caso, que espero que no me llegue... Pues me voy a tener que apretar el cinturón, voy a tener que yo que sé... tendré que alquilar habitaciones, si llega el caso. (Carmen, cinquanta-cinc anys, soltera, un any en situació d'atur, sense càrregues familiars)

Con 400 euros que cobro, si no fuera por la ayuda de mi marido no podría... no podría ni pagar los gastos que... (Elena, cinquanta-cinc anys, casada, dos anys i mig en situació d'atur, fills emancipats, té cura dels seus pares)

Pel que fa a les responsabilitats domèstiques i de cura de les dones en situació d'atur, segons les dades proporcionades per l'IERMB referents a la província de Barcelona, el temps de dedicació setmanal de les dones desocupades (25 hores i 49 minuts) augmenta considerablement respecte de les dones ocupades (16 hores i 42 minuts, 9 hores setmanals més). La diferència de temps que dediquen al treball domèstic i familiar les dones mestresses de casa (30 hores i 48 minuts) respecte de les dones desocupades és inferior a cinc hores (Moreno, 2009).

Respecte de les dones participants al grup de discussió, la majoria afirma tenir cura d'una persona gran dependent, pares o sogres. El fet d'estar a l'atur els aporta més temps, dedicació i més tranquil·litat en les seves responsabilitats com a cuidadores. Sobretot el que més valoren és el fet de no haver de «perdre» la feina. Fins i tot una quan recorda els moments en què la seva mare necessitava molta atenció i va perdre la feina «donava gràcies per estar a l'atur».

Yo en los últimos años he perdido continuamente de trabajar porque tenía que llevar a mi madre al médico [...]. Bueno, porque cuando ya estaba a peor, yo caí en el paro y... daba gracias de estar en el paro en ese momento [...] no porque quisiera... Hubiera tenido que coger la baja. Y mira que somos seis, pero... (Carmen, cinquanta-cinc anys, soltera, un any en situació d'atur, sense càrregues familiars)

Les dones que viuen en parella afirmen que, ara que estan a l'atur, dediquen més temps al treball domèstic que quan estaven ocupades, però, en el cas de la dona soltera, no és així, sinó que assenyalen la desestructuració horària que li ha comportat quedar-se sense feina.

Yo no [dedico más tiempo al trabajo doméstico]. Porque estás más organizada cuando trabajas... estás más organizada cuando trabajas. Tienes un horario y... sabes lo que tienes que hacer. Y... no puedes... y ya lo haré, ya lo haré y ya lo haré... (Carmen, cinquanta-cinc anys, soltera, un any en situació d'atur, sense càrregues familiars)

Per a les dones casades, com més temps «ets a casa» (en situació d'atur) més difícil és la incorporació al mercat de treball, ja que l'adaptació novament a l'horari laboral és el més costós.

Y cuanto más tiempo estés en casa, luego si te sale algo para trabajar, cada vez costará quizás un poquito más volverte a incorporar a un horario... (Montse, quaranta-nou anys, casada, tres anys en situació d'atur, treballa en economia submergida, té cura de la seva mare)

Però veiem, també, que l'efecte en les dones d'aquesta desestructuració dels horaris és matisat pels efectes de la divisió sexual del treball, ja que es reorganitzen la vida des de l'esfera domèstica. Això fa que les conseqüències de desorganització horària i vital que es produeix en les situacions d'atur i que afecta d'una manera més acusada els homes —com apuntaren Lazarfeld, Jahoda i Zeisel (1996) en l'estudi pioner de l'any 1934, *Los parados de Marienthal*— no siguin tan dures per a elles (especialment en el cas de les dones que viuen en parella). En ser les encarregades del treball domèstic, tot i estar a l'atur, «se senten d'alguna manera “ocupades”» (Carrasquer i Torns, 1993).

5. Conclusions

A partir d'aquesta primera aproximació empírica al fenomen de l'atur de llarga durada de les dones més grans de quaranta-cinc anys a Catalunya, hem pogut constatar que l'enfocament de la producció/reproducció ofereix eines teóricoconceptuals per a l'explicació del fenomen.

Tal com ens explicaven les aportacions d'algunes teòriques respecte dels marges de l'atur, la subocupació i la inactivitat, veiem que són les dones més grans de quaranta-cinc anys i de classe treballadora, amb un nivell d'estudis baix i provinents de les categories sociolaborals més baixes, les que tenen més probabilitats de romandre en aquesta situació de manera duradora, possiblement, fins que compleixin l'edat de la jubilació, encara que capacitades per a treballar al mercat laboral, es confirma la idea que són «joven para *plegar* y mayor para buscar trabajo». Fins i tot, moltes d'elles, segons la definició d'atur de l'Enquesta de població activa, podrien passar a formar part de la població inactiva, ja que frustrades les expectatives de trobar una ocupació, han deixat de buscar-ne.

Pel que fa a la classe social, detectem que les dones que pertanyen a la classe treballadora comparteixen unes pràctiques socials i unes competències similars relacionades amb les dificultats d'inserció laboral, com la baixa qualificació professional, el nivell baix de competències lingüístiques en llengua catalana. En el cas de les dones immigrants, la situació es veu agreujada, principalment, per la situació legal i de no cotització anterior.

Les càrregues familiars han mostrat ser una de les grans dificultats de les dones per a sortir de l'atur. Pel que fa a les dones més grans de quaranta-cinc anys, trobem que les que viuen en parella han augmentat la dedicació a la llar i la família.

Pel que fa a les expectatives laborals, veiem que en les dones casades són més baixes, i les dificultats percebudes per a aprendre un ofici nou són molt elevades per a elles, que tenen una actitud més passiva respecte de la cerca de feina. Mentre que per a les dones que no depenen econòmicament dels ingressos d'un sustentador principal, la cerca i l'actitud davant noves oportunitats de feina és més activa i més positiva.

Veiem d'aquesta manera que, tal com assenyala l'enfocament de la producció/reproducció, la divisió sexual del treball —tant des del punt de vista de les representacions com de les pràctiques socials— és un dels factors explicatius que poden ser més rellevants i que cal tenir en compte per a entendre el protagonisme de les dones més grans de quaranta-cinc anys a l'atur de llarga durada.

Referències bibliogràfiques

- BALBO, Laura (1994). «La doble presencia». A: BORDERÍAS, Cristina; CARRASCO, Cristina; ALEMANY, Carme (comp.). *Las mujeres y el trabajo: Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria-FUHEM. (Economía Crítica; 11)
- BERBEL, Sara (2004). *Sin cadenas: Nuevas formas de libertad en el siglo XXI*. Madrid: Narcea.
- BLANCH, Josep Maria (1990). *Del viejo al nuevo paro: Un análisis psicológico y social*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias.
- BORDERÍAS, Cristina; CARRASCO, Cristina; ALEMANY, Carme (comp.) (1994). *Las mujeres y el trabajo: Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria-FUHEM. (Economía Crítica; 11)
- BOURDIEU, Pierre (2000). *Cosas dichas*. Barcelona: Gedisa.
- CARRASCO, Cristina; MAYORDOMO, Maribel (2000). «Los modelos y estadísticas de empleo como construcción social: la encuesta de población activa y el sesgo de género». *Política y Sociedad*, núm. 34, p. 101-112.
- CARRASCO, Cristina; SERRANO, Mònica (2007). *Compte satèl·lit de la producció domèstica (CSPD) de les llars de Catalunya 2001*. Barcelona: Institut Català de les Dones (ICD).
- CARRASQUER, Pilar (2002). «¿En los límites de la modernidad? Trabajo y empleo femenino precario en España». *Sistema: Revista de Ciencias Sociales*, núm. 167, p. 73-100.
- (2009). *La doble presencia: El trabajo y el empleo femenino en las sociedades contemporáneas*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Sociologia.
- CARRASQUER, Pilar; TORNOS, Teresa (1993). *Las mujeres en paro de larga duración en el Vallès Occidental*. Wor-

- king paper. Universitat Autònoma de Barcelona. Grup d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball, p. 4.
- DURÁN, María Ángeles (1991). «La conceptualización del trabajo en la sociedad contemporánea». *Revista de Economía y Sociología del Trabajo*, núm. 13-14, p. 8-22.
- GAUVIN, Annie (2000). «La sobrerrepresentación femenina en el paro a la luz de las comparacions europeas». A: MARUANI, Margaret; ROGERANT, Chantal; TORNES, Teresa (dir.). *Las nuevas fronteras de la desigualdad: Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. Barcelona: Icaria. (Economía; 156)
- HARTMANN, Heidi (1994). «Capitalismo, patriarcado y segregación de los empleos por sexos». A: BORDERÍAS, Cristina; CARRASCO, Cristina; ALEMANY, Carme (comp.). *Las mujeres y el trabajo: Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria-FUHEM. (Economía Crítica; 11)
- HUMPHRIES, Jane (1994). «La legislación protectora, el estado capitalista y los hombres de la clase obrera: el caso de la ley de regulación de minas de 1842» A: BORDERÍAS, Cristina; CARRASCO, Cristina; ALEMANY, Carme (comp.). *Las mujeres y el trabajo: Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria-FUHEM. (Economía Crítica; 11)
- HUMPHRIES, Jane; RUBERY, Jill (1994). «La autonomía relativa de la reproducción social: su relación con el sistema de producción». A: BORDERÍAS, Cristina; CARRASCO, Cristina; ALEMANY, Carme (comp.). *Las mujeres y el trabajo: Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria-FUHEM. (Economía Crítica; 11)
- LAZARSFELD, Paul; JAHODA, Marie; ZEISEL, Hans (1996). *Los parados de Marienthal*. Madrid: La Piqueta. (Genealogía del Poder; 28)
- MARUANI, Margaret (2002). *Trabajo y empleo de las mujeres*. Madrid: Fundamentos. (Colección Ciencia; 255).
- MARUANI, Margaret; ROGERANT, Chantal; TORNES, Teresa (dir.) (2000). *Las nuevas fronteras de la desigualdad: Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. Barcelona: Icaria. (Economía; 156)
- MILKMAN, Ruth (1994). «Las trabajadoras y el movimiento obrero en tiempos difíciles: comparación entre las décadas de 1930 y 1980». A: BORDERÍAS, Cristina; CARRASCO, Cristina; ALEMANY, Carme (comp.). *Las mujeres y el trabajo: Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria-FUHEM. (Economía Crítica; 11)
- MORENO, Sara (2009). «Condició de vida i hàbits de les dones de la província de Barcelona». *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya 2006*. Barcelona: IERMB i Diputació de Barcelona. (Col·lecció Documents de Treball. Sèrie Igualtat i Ciutadania; 15)
- MUSSONS, Joan M.; PERDIGUERO, Jordi (2008). «Els determinants socials de l'ocupació i l'activitat». *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya 2006*. Barcelona: IERMB i Diputació de Barcelona. (Col·lecció Documents de Treball. Sèrie Desenvolupament Econòmic; 6)
- PARELLA, Sònia (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación*. Barcelona: Anthropos.
- PATEMAN, Carole (1995). *El contrato sexual*. Barcelona: Anthropos.
- POAL, Gloria (1993). *Entrar, quedarse, avanzar: Aspectos psicosociales de la relación mujer - mundo laboral*. Madrid: Siglo XXI de España.
- PRIETO, Carlos (1999). «Los estudios sobre mujer, trabajo y empleo: caminos recorridos, caminos por recorrer». *Política y Sociedad*, núm. 32, p. 141-149.
- RECIO, Albert (1997). *Trabajo, personas, mercados: Manual de economía laboral*. Barcelona: Icaria-FUHEM. (Economía Crítica; 13)
- ROGERANT, Chantal (2000). «Introducción: Los/as maltratados/as del empleo». A: MARUANI, Margaret; ROGERANT, Chantal; TORNES, Teresa (dir.). *Las nuevas fronteras de la desigualdad: Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. Barcelona: Icaria. (Economía; 156)
- RUBBERY, Jill (comp.) (1993). *Las mujeres y la recesión*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- TOHARIA, Luís (1991). «El paro femenino en España: algunos elementos para el análisis». *Revista de Economía y Sociología del Trabajo*, núm. 13-14, p. 74-85.
- TORNES, Teresa (2000). «Paro y tolerancia social de la exclusión: el caso de España». A: MARUANI, Margaret; ROGERANT, Chantal; TORNES, Teresa (dir.). *Las nuevas fronteras de la desigualdad: Hombres y mujeres en el mercado de trabajo*. Barcelona: Icaria. (Economía; 156)
- (2001). «Entre l'atur i el temps parcial: noves maneres per a una vella desigualtat?». *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 15, p. 27-40.
- TORNES, Teresa; BORRÀS, Vicent (dir.) (2006). *Estudi sociològic del col·lectiu de dones desocupades o inactives. Projecte IGUALEM. Informe Final*. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Sociologia. Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT). [Working paper]
- TORNES, Teresa; CARRASQUER, Pilar; ROMERO, Alfonso (1995). *El perfil socio-laboral del paro femenino en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. (Estudios; 43)

Pàgines web d'informació estadística

Institut Català d'Estadística: <http://www.idescat.cat>.

Instituto Nacional de Estadística: <http://www.ine.es>.

Observatori del Treball. Departament de Treball: <http://www.gencat.cat/treball>.

Oficina Estadística de la Unió Europea (EUROSTAT). Comissió Europea: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.